

MUSIQA IDROKINING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

Xamraqulova Lobarxon Jamoliddin qizi

Farg‘ona davlat universiteti

Magistratura 2-kurs talabasi

Annotatsiya: Musiqa asarlarini tinglab, eshitib idrok etishni ham xuddi musiqa yozish va ijro etish kabi musiqa san’atidagi asosiy faoliyat turi deb hisoblash kerak. Biroq, tinglovchisiz musiqa san’ati o‘z ma’nosini yo‘qotadi va yashashdan to‘xtaydi. Musiqa tinglash va uni idrok etish musiqa faoliyatining shunday turiki, u bolaning yoshlik paytidan tarbiyalanadi va singdirib boriladi. Deyilishicha, musiqani barcha eshitadi, biroq uni hamma ham tinglab idrok eta olmaydi. Musiqani tinglash jarayonida idrok etish darajasi tinglovchining umumiy madaniyati va musiqiy tayyorgarlik darajasiga bog‘liq, unga to‘g‘ri proporsionaldir. Musiqiy asarning to‘liq va chuqur mazmunga ega holda idrok etilishi, shu singari, kompozitor va ijrochi mahoratidan ham dalolat beradi. Shu tarzda, tinglash jarayoni tinglovchining tarbiyasi, individual qobiliyatlari va tayyorgarligi bilan ajralmas holat deb yakuniy fikrga kelish mumkin.

Kalit so‘zlar: idrok, kompozitor, tinglash, mahorat, proporsional, integratsiyalashuv, qo‘shiq, opera, romans, ariya

Kirish

XX asr boshlarida O‘zbekistonda yashab ijod etgan musiqachi, etnograf Avgust Eyxgorn shaharlik o‘zbeklarning qo‘shiqlari haqida, jumladan, shunday degan: «Ularning qo‘shiqlari ijrosini davomiy eshitish biz uchun yoqimsiz, bu narsa asabimizga tegadi»¹. Sharq tinglovchilari tomonidan ham operadagi vokal ariyalar, romanslar haqida shunday fikrlar bildirilgan. Ular bu musiqani “qo‘pol va notabiiy” deb hisoblaydilar.

Musiqiy asarni to‘g‘ri va to‘la baholay oluvchi rivojlangan musiqiy eshitish qobiliyatiga ega kishilarda bunga qarama-qarshi fikrlar mavjud. Ikki jildlik “O‘zbek xalq qo‘shiqlari” to‘plamini yiqqan musiqashunos E.E.Romanovskayaga

¹ «Muzikal’naya fol’kloristika v Uzbekistane», T., 1963, s.98

nazariyotchi va kompozitor B.V.Asaf'ev yuqoridagi fikrlarga qarama-qarshi fikrlar yuritganliklarini ko'rish uchun bir qancha misollar keltirish mumkin.

Yevropa musiqasining Sharq tinglovchisi tomonidan tushunilishi va qabul qilinishi haqida mashhur o'zbek shoiri Furqatning misoli e'tiborga molik. U 1890 yilda Toshkentdagi rus musiqa jamiyati konsertida qatnashgan va bu haqda “Nag'ma va nag'magar va aning cholg'usi va ul nag'ma ta'siri xususida” she'rini yozadi. Mazkur she'rda u fortepiano ijrosi haqida shunday yozadi:

O'zimga tushdi bir kun ushbu ahvol,
Bor ekan nag'ma oning oti rayol.
Eshittim bir qiz anda bahri hojot
Qilur nag'ma tili bilan munojot.
Azin ovoz bilan yig'lab xudog'a,
Karam qilar der meni bag'ri adog'a.
Maqomini qilur har nav' bunyod,
Gahi qattiq fig'on, gah narmi faryod.
Gahi naydek chekar ohista nola,
Keltirur goh navo mashqin xayola.
Menga ul nag'ma andog' qildi ta'sir,
Jigardin o'tdi go'yo tez par tiyr.
O'shal dam bo'ldi holotim digar dun,
To'lub-toshdi Yurak monandi Jayhun.

Musiqiy ijrodagi ko'povozlilik ham Furqat nazaridan chetda qolmagan. Xor ijrosini tasvirlay turib, u baland va past ovozlar bir paytning o'zida yangrashini, musiqa cholg'ulari haqida gapirganda musiqachilar birgalikda cholg'ularda chalganda ularning har biridan “turli xil tovush” chiqishini ta'kidlab o'tgan.²

Bunday misollarni bir qanchasini keltirish mumkin va bulardan shuni aytib o'tishimiz mumkinki, tinglovchining musiqani qabul qilishida tafovutlar mavjud. Bir tomondan musiqani qabul qila olmaslik, tushunmaslik, anglamaslik boshqa tomondan esa musiqiy idrokning teranligi va nozikligi. Musiqani qabul qilishdagi

² Vizgo T.S. Razvitie muzikal'nogo iskusstva Uzbekistana i ego svyazi s russkoy muzikoy (O'zbekistonda musiqa san'atining rivojlanishi va uning rus musiqasi bilan aloqasi). -M.; Muzika, 1970, 70-71-bet

bu tafovutlar hayot, turmush, tarbiya, musiqiy qobiliyatlarning rivojlanganligi, musiqiy eshitish qobiliyati, musiqa san'atini tushunishga tayyorlik va bunga bo'lgan xohish bilan bog'liq bir qator ob'ektiv va sub'ektiv sabablarga ega.

E.Nazaykinskiy asarida musiqiy eshitish qobiliyati fiziologik nuqtai nazardan ko'rib chiqilgan. Bu quloq, markazga boruvchi va undan keluvchi nerv yo'llari, bo'g'inlar, markaziy nerv tuzilmasidagi ma'lum bir qismlarni o'zida qamrab oluvchi tizimdir. Motor o'xshashlik va interiorizasiya (ichga o'tish, motor harakatlarning qisqarib ichki, psixologik jihatlariga o'tishi) nazariyalari, albatta, qabul qilish qonuniyatlarining rang-barangligini to'la qamrab ololmaydi. Lekin ular qabul qilishning reflektorlik konsepsiyasini chuqurlashtiradi va boyitadi, perseptiv (idrok qilishga oid) vazifalar va harakatlar genizisining eng muhim jihatlarini ochib beradi, psixik aks etishning faolligini isbotlaydi.

Musiqani idrok qilishda harakatlarning roli muhimligi, musiqiy eshitish qobiliyatining shakllanishida qo'shiq aytishning muayyan ta'siri haqida guvohlik beruvchi dalillar musiqa amaliyotida anchadan buyon ma'lum. Tinglash tashqi shakllarining (qo'shiq aytish, chalish, ritmik harakatlarda) “ichki eshitish” yashirin harakatiga o'tish hodisasi ham ma'lum. Ular musiqa psixologiyasida o'rganilgan. Bu dalillarning barchasi idrokning motor konsepsiyasi va interiorizasiya nazariyasi nuqtai nazaridan yangicha yoritilishi mumkin.

Asarni idrok qilayotganda undan bexabar holda idrok etish mumkin emas. Zeroki idrok tafakkur bilan chambarchas bog'liq. Birqancha musiqashunoslar idrok etilayotgan musiqaning semantik mazmunini tushunish zarurligi haqida gapirgan. Musiqa pedagogikasining asosiy tamoyillaridan biri musiqani idrok etishda hissiy va onging birligidir. Bolada musiqiy idrok musiqa faoliyatining barcha turlarida rivojlanadi: qo'shiq aytish, musiqiy va ritmik harakatlar, bolalar cholg'u asboblari chalish. Shu bilan bir qatorda, musiqiy idrok maktabgacha ta'lim tashkilotida tinglash faoliyati orqali amalga oshiriladigan musiqiy faoliyatning mustaqil turi sifatida qo'llaniladi. Musiqa tinglash musiqiy faoliyatning eng rivojlangan, ko'p qamrovli turlaridan biridir. Musiqa mashg'uloti jarayonida bolalar musiqa tinglash va eshitishni, uni tahlil qilishni o'rganadilar. Bolalarda musiqa tinglashni uslubiy jihatdan to'g'ri tashkil etish bolalarning musiqiy madaniyatini tarbiyalash va ijodiy ifodalarini rivojlantirishga yordam beradi.

Madaniyat va san'atni rivojlantirish jamg'armasi vazifalaridan biri millatlararo ijodiy muloqotni yo'lga qo'yish va o'zbek san'atining jahon badiiy va madaniy

makoniga integratsiyalashuviga ko‘maklashishga yordam berishdan iborat bo‘ladi³ - deya ta’kidlaydi Prezidentimiz Sh. Mirziyoyev. Biz yashayotgan hozirgi zamonimizda biz musiqachilar uchun shunday sharoitlar yaratilayotganidan qancha faxrlansak kam.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. «Muzikal’naya fol’kloristika v Uzbekistane», T., 1963, s.98
2. Vizgo T.S. Razvitie muzikal’nogo iskusstva Uzbekistana i ego svyazi s russkoy muzikoy (O‘zbekistonda musiqa san’atining rivojlanishi va uning rus musiqasi bilan aloqasi). -M.; Muzika, 1970, 70-71-bet
3. Musiqa psixologiyasi (ma’ruzalar kursi): O‘quv qo‘llanma G‘ Tuzuvchi-muallif R.G‘.QODIROV. - T.: Musiqa, 2005.
4. Karomatov F.M. Uzbekskaya muzo‘ka.G‘ Muzikal’naya ensiklopediya G‘ Gl.red. YU.V.Keldo‘sh. T.5. M., 1981
5. Obuxovskiy K. Psixologicheskaya teoriya stroeniya i razvitiya lichnosti G‘G‘ Psixologiya formirovaniya i razvitiya lichnosti. M.. 1981
6. G. Kurbonova “Psixologiya” “Musiqa” nashriyoti Toshkent 2023
7. <https://oz.sputniknews.uz/>
8. DT Namozova Musiqa Darslarida O‘quvchilarni Kreativlik Hamda Erkin Tafakkurini Shakllantirishni Tashkil Etish Scientific progress 2 (2),
9. DT Namozova BO ‘LAJAK MUSIQA O ‘QITUVCHILARINING KREATIV KOMPETENTLIGINI MUSIQA TARIXI FANINI O ‘QITISH VOSITASIDA SHAKLLANTIRISH Science and innovation 1 (B6),
10. BRAYL NOTA TIZIMINING MUSIQA TA'LIMIDAGI ILK QADAMLARI
AZT Namozova Dilorom BRAYL NOTA TIZIMINING MUSIQA TA'LIMIDAGI ILK QADAMLARI
Science and innovation 1 (C2), 36-38 Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences 2 ...

³ <https://oz.sputniknews.uz/>

11. PSYCHOLOGICAL FEATURES OF PREPARING CHILDREN FOR SCHOOL Scientific Bulletin of Namangan State University 2 (7), 402-407
M Asqarova, D Namozova, N Madaminov, D Alixonova
12. APPROACH TO THE USE OF THE LIVES AND WORKS OF BLIND MENTOR ARTISTS IN EDUCATING YOUNG PERFORMERS (ON THE EXAMPLE OF RASULQORI MAMADALIYEV)
D Namozova, Z Astanova, M Egamberdiyev Science and innovation 2 (B4), 149-151
13. Педагогический профессионализм как основной стиль творческой деятельности учителя
МЭ ЮЛДАШЕВА, ДТ НАМАЗОВА, ДХ УСМАНОВА Будущее науки-2014, 136-138
14. KO ‘ZI OJIZ YOSHLARNING MUSIQIY SAVODXONLIGINI TAKOMILLASHTIRISH YO ‘LLARI
DT Namozova, ZT Astanova Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences 2 ...
15. МОДЕЛЬ РАЗВИТИЯ КРЕАТИВНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩЕГО УЧИТЕЛЯ МУЗЫКИ Farg ‘ona davlat universiteti ilmiy jurnali, 13-17
B Shermuhammadov, D Namozova
16. Renessans-bo'lajak musiqa o'qituvchisining kompetatsion takomili sifatida
N Dilorom UZLUKSIZ TA'LIM 2091 (5594), 19
17. Bo'lajak musiqa o'qituvchilarining kreativ kompetentligini musqa tarixi fanini o'qitish vositasida shakllantirish O'zbekiston Davlat san'at va madaniyat institut XABARLARI 2 (6), 75
N Dilorom
18. BO'LAJAK MUSIQA O'QITUVCHISINING KREATIV KOMPETENTLIGINI TAKOMILLASHTIRISH YO'LLARI Евразийский журнал социальных наук, философии и культуры 4 (2), 50-53
D Namozova

19. BO ‘LAJAK MUSIQA O ‘QITUVCHISI KREATIV KOMPETENTLIGINI OSHIRISH TEXNOLOGIYALARINI TAKOMILLASHTIRISHNING PEDAGOGIK TALABLARI

DT Namozova

20. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences 4 ...BO ‘LAJAK MUSIQA O ‘QITUVCHISINING KREATIV KOMPETENTLIGINI TAKOMILLASHTIRISHMODELI Farg'ona davlat universiteti, 2-2

B Shermuhammadov, D Namozova

21. FORMATION OF CREATIVE COMPETENCE OF FUTURE MUSIC TEACHERS THROUGH TEACHING OF MUSIC HISTORY Science and Innovation 1 (6), 2022 Forming a sense patriotism in music lessons

D Namozova

22. Нажметдинова М.М. У.Рахмонов А.Эргашев The Role and Importance of Music Clubs in The Leisure of Young People *Journal of Pedagogical Inventions and Practices* <https://zienjournals.com> ISSN NO:2770-2367 Date of Publication:22-11-2021 A Bi-Monthly,Peer Reviewed International Journal Volume 2 47-49

23. Нажметдинова М.М S.Mannopov, I.Nazarova, Sh.Atabayeva, J.Mo'yidinov Analysis of research on aesthetic features of uzbek folk music *Turkish online journal of qualittave Inquiru (TOJQI)*Volume 12,ISSue 10 Oktober 2021:3528-3533

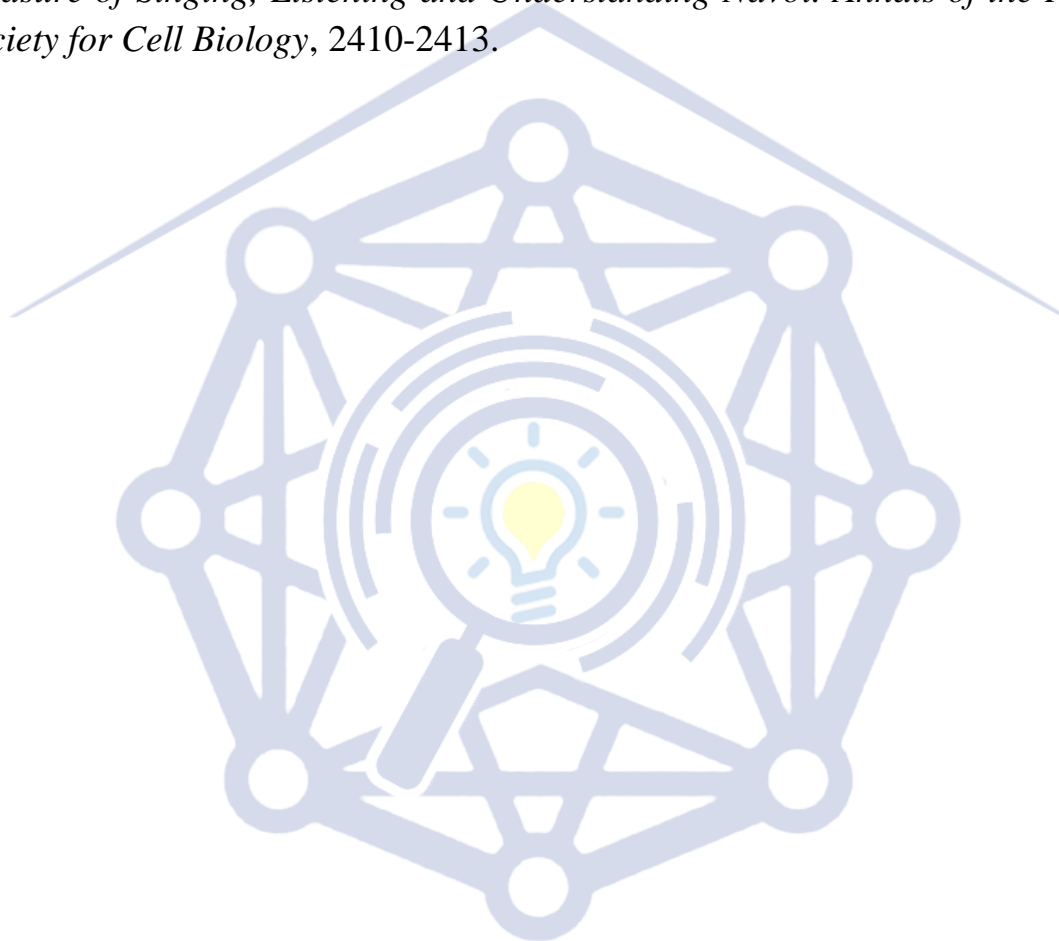
24. Akmal Arabovich Saddixonov MUSIQIY TA'LIMDA KOMPETATSION YONDASHUV 2022 *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences* 10-2 572-577

25. Sadixanov Akmaljon Arapovic TALABALAR KREATIVLIK JIHATLARINI RIVOJLANTIRISHNING SAMARALI YO'LLARI 2023 *Science and innovation 2 Special Issue 5* 633-637

26. Акмаль Алдиёров Садиханов ПОНЯТИЕ ЛИЧНОСТНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ И КРЕАТИВНОСТИ УЧИТЕЛЯ МУЗЫКИ В СИСТЕМЕ ОБРАЗОВАНИЯ 2023/6/4 " USA" INTERNATIONAL SCIENTIFIC AND PRACTICAL CONFERENCE TOPICAL ISSUES OF SCIENCE 8 1

27. Kirgizov, I., Kirgizov, I., Najmetdinova, M., &Atabayeva, S. (2022, February). *THE GENESIS OF THE DEVELOPMENT OF MUSIC CULTURE. In Archive of Conferences* (pp. 57-60).

28. Kirgizov, I., Imyaminovich, K. I., Nurmammedjanov, A., Sotvoldievich, S. B., Mamasodikovna, N. M., &Juraevna, A. S. (2021). *The Pleasure of Singing, Listening and Understanding Navoi. Annals of the Romanian Society for Cell Biology*, 2410-2413.

Research Science and
Innovation House

